

1. OKRĄG (228) sb m

okrąg- (53), okrąg- (6), okrog- (1); okrąg- *MurzNT, Prot, SkarJedn, CzahTr*; okrąg- : okrąg- *KromRozm III (1:1), BielKron (10:1)*.

o jasne.

sg N okrąg (61). ◇ G okręgu (16). ◇ D okręgowi (2). ◇ A okrąg (106). ◇ I okręgiem (2); -em (1), -(e)m (1). ◇ L okręgu (25). ◇ V okrąg (1) *RejPs*, okręgu (1) *GrabowSet*. ◇ pl N okręgi (1). ◇ G okrąg(o)w (3). ◇ A okręgi (4). ◇ I okrągi (1). ◇ L okrąg(o)ch *BielKron (2)*, okrągach (2) *BudBib, StryjKron*. ◇ V okręgi (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. Coś okrągłego lub o kształcie zbliżonym do okrągłego; ambitus, obis *Mącz, Calep, Cn*; circus rota *Mącz, Cn*; circulus *Calag, Cn*; gyrus *Calep, Cn*; peribolus *Mącz*; periphēria *Calep*; circinatio rotarum, circumferentia, circumflexio, circumflexus ambiens, corona, linea circumcurrens, planities rotunda *Cn (67)* : Orbis, *Krys/ Okrąg/ Swiát/ Cirkiel* wziętko to cokolwiek okrągłego yeft. *Mącz 267c, 54c, 291b; Calag 314a; Calep 59b, 468a, [736]a, 783a.*

Przen [w tym: czego (2)] (3) :

W tłumaczeniu greckiego wyrazu (2): Unde Encyclopedia, Okrąg wziętkich náuk/ yákóz to yedná ná drugiey wiśi. Mącz 103c.

~ *W porównaniu (1): Cyclopaedia et Encyclopaedia, Latine orbis doctrinarum omnium, Nauká/ mądrosć á ćwiczenie we wśelákich naukách wyzwolonych/ która yedná z drugiey roście/ yedná ná drugiey wiśi yákoby okrąg álbo cirkiel yáki/ który tedy we wśelákich dobrze ćwiczonych yeft ten Cyclopaediam seu Encyclopediam absolvisse dicitur. Mącz 272c.*

Szereg: »okrąg albo cyrkiel« (1): Mącz 272c cf W porównaniu. ~

a) Prawdopodobnie: Porządek, doskonałość natury (1) : Bo kto íye chce przypátrzyć okręgowi á porządkowi náтуры téy/ (którą od Bogá pięknie á porządnie włádzoną być [...] widzi:) naydzie/ że w rozdziale żywiól/ w ziemi tylko zimno/ á nie co inśzégó/ ząwierác sye miáło *Oczko 1.*

a. Obwód koła (23) : tákżem fłyśzał od iednego powiádaiąc/ że náłze Kfiążę zwabiło wielkość wężow/ vczyniwśy okrąg ná ziemi/ w ktory okrąg peño wężow náłázło *BielKron 450v; Divarico, et Divaricor, [...] rozwodze [!]/ yáko gdy cirkiel rozwodzę gdy im chcę okrąd [!] czynić. Mącz 475d; Tóz koło [...] wśytkę głowę/ Y ízyię/ íwym okręgiem trzyma Pégázowę. KochPhaen 19.*

okrąg czego [= będący czym] (2): Pátrzay ná okrąg murow/ y w rum obrocone Theatrą SzarzRyt D2v. Cf Wyrażenie przyimkowe.

[Zwrot: »okręgiem leżeć« = prawdopodobnie otaczać półkolem [szyk zmienny]: Ku tym trzem włókam, przyczyniono kąt rolej, który okręgiem leży *LustrMaz II 187, I 37.]*

Wyrażenie: »okrąg koła« = orbile Mącz (2): Orbis rotarum, Okrąg kól. Mącz 267c, 267c.

Wyrażenie przyimkowe: »w okręgu [czego]« = w otoczeniu (1): Miedzy Mácedonią/ Epirum/ y Attiká [!]/ Tefsália ziemiá leży w okręgu gor wielkich. BielKron 273.

α. Poświata dookoła księżyca [koło czego] (1) : Halos – Cirkiel miefią cowi [*lege: miesięcowy*] ókrągkoło mieśáca. *Calep 471a.*

β. *Ludzie stojący wokół, otaczający [kogo] (2)* : Corona etiam significat, Kres/ okrąg/ á obftąpienie ludzy. *Mącz* 66a; Circumstatio apud Gellium, Obftąpienie/ ogárnienie/ álbo okrąg w okoł ftoyących. *Mącz* 418c.

γ. *Mury miejskie [czego] (1)* : Brony Ieruzálem z Sáphiru y Smárágdu będą zbudowane/ y zdrogie⁸⁰ kámienia wlfyftek okrąg iego [omnis circuitus murorum eius]. *Leop Tob* 13/21.

δ. *Kolisty lub półkolisty tor ruchu; circuitus Mącz, PolAnt (6)* : *BudBib Eccle* 1/6; Od wftytkich ftron fwiátá wiátry wieiá powftawfzy/ á zásię ná fwe okręgi wráciá fie. *BielKron* 79.

αα. *Droga słońca lub księżycyca od wschodu do zachodu (1)* : iż Słońce álbo Miefiąc idąc fwym okręgiem niżey tego Zodiáká/ náftępuie ná ty przerzeczone známiona *BielKron* 263.

ββ. *Orbita ciał niebieskich (3)* :

Wyrażenia: »okrąg gwiazdeczny« (1): Absis, vel habsis Graecum est curvatura rotae. [...] Też Cirkiel/ álbo Okrąg gwiazdeczny. *Mącz* 1c.

»okrąg słoneczny« (2): *Goski ktv*; Circuitus solis orbium, Okrąg słoneczny *Mącz* 104d.

Szereg: »cyrkiel albo okrąg« (1): *Mącz* 1c cf »okrąg gwiazdeczny«.

ε. *Biegun niebieski (1)* :

Szereg: »cyrkiel a okrąg« (1): Antarcticus, Niebieski cyrkiel á okrąg przeciwko południu, Alias, Polus meridionalis. *Mącz* 11a.

ζ. *Widnokrąg (2)* : Horos – Okrąg kończący. *Calep* 488b.

Wyrażenie: »okrąg nieba« (1): Horizon – Okrągnieba, tak iako daleko widzifz. *Calep* 488a.

η. *Zakola rzeki [czego] (1)* :

Szereg: »okręgi a kolana« (1): Ale gdyfmy obácii wielkie okręgi á koláná rzeki/ wroćilifmy fie ná zad *BielKron* 451.

θ. *Spirala (1)* :

Szereg: »okrąg albo cyrkiel« (1): Spira, multa significat, Primum spirae sunt Revolutiones sive circuli quae in seipsos non recurrunt, Krys/ okrąg álbo cirkiel którego fie koniec z końcem nie fchodzi ále fie tak wiye w koło yákoby powroz álbo wąż. *Mącz*) 408b.

b. *Powierzchnia okrągła, przedmiot o kształcie koła (4)* : Vdzyálajcie mi też świecznik albo lichtarz ze złotá wybornego s ftolcem fwoim/ s kwiáty y z okrągi ktore fie máią ná nim obrácić *BielKron* 33; A kiedy napierwey widzieli ich okręthy płynąc/ mnimáli być iákie ptaki wielkie zdáleká/ bo żagle białe mnimáli być fkrzydłá/ máft mnimáli być fzyiá/ okrąg zwierzchni [tj. bocianie gniazdo] głową. *BielKron* 450.

α. *Tarcza słońca lub księżycyca (2)* :

okrąg czego (1): iże może być rzecz iedná á mieć w łobie thrzy fpráwy [...]/ tho fie może pokázác z wiela przykłádów/ nie thylko podobieńftwem o fłończu/ w kthorym widzimy/ Iáfność/ Gorąćóć/ y Okrąg iego *SarnUzn* E4v.

Wyrażenie: »okrąg miesięczny« = *księżyc* (1): Przelźley też nocy widziano ná Niebie przy okręgu Miefięcnyim/ Krolá y Mnichá fpołnie fie bijących *StryKron* 532.

β. [*Kolo garncarskie: Thedym wfłedł do do^{mv} gárnczarzowego/ á oto/ on robił ná okręgu [super rotam; ná kole WujBib]. Leop Ier* 18/3 (Linde).]

c. *Kula lub półkula (29)* : Globus – Kula, okraż. *Calep* 458a.

α. *Firmament niebieski (15)* : Byłam gdy niebo stworzył/ okraż vtwordzenie/ Gdy wczynił od zymie/ wodzye rozdzyelenie *BielKom* B5; *SapEpit* [B2]v.

Wyrażenie: »okraż niebieski, nieba« = *firmamentum HistAl* [szyk 11:2] (10:3): *KłosAlg* A2v [2 r.]; *RejPs* 27, 53v; *HistAl* A; Abowiem [słońce] ná okręgu niebieskim wybiegłzy dnia iednego/ zalię fie wraca ná pierwłze łwe miełce. *BibRadz* 3.Esdr 4/34; *BielKron* 1; *Mącz* 22b; A srebrna iego [słońca] śiołtrá [tj. księżyc] nadobnie iezdziłá/ Po niebieskim okrągu/ tá mię prowadziłá. *Prot* A4v; *BudBib* 3.Esdr 4/34; *KochTarn* 77; *Calep* 476b; Połpolity^m prawem łońcu kazał przez godzin 24. okraż niebá obchodźić *SkarKaz* 578a.

β. *W wyobrazeniach dawnej kosmologii jedna ze sfer otaczających ziemię (11)* : Tenże też obraca okręgi łpráwá łwá/ áby czyniły co im rofkázuie po obliczu okręgu ziem *BudBib* *Iob* 37/12.

okraż czego (4): Głos gromu twego ná okręgu (powietrza) *BudBib* *Ps* 76/18; *Sphérá* álbo okrąg ogniá/ okrąg wiátru/ okrąg wody/ tylko tho w łobie ma/ co którému z nich należy *Oczko* 4v.

Wyrażenie: »okręgi niebieskie« = *conversiones coeli Modrz* (6): dziewięć iest łpher/ tho iest okręgow niebieskich/ ktore fie zawłze nad nami w godzin cztyrzy y dwadziefćia/ to iest przez ieden dzień/ w około obracziá. *KłosAlg* A4; *RejPs* 217v; *Kozmographia*: tho iesth rozmierzenie włzytkiey zemie według łłopniow y inych známion w okręgoch niebieskich. *BielKron* 263, 263; *ModrzBaz* [16]v; *Calep* 488a.

Szereg: »sfera albo okraż« (1): *Oczko* 4v cf *okraż czego*.

γ. *Zodiak (pas na firmamencie) (2)* : Zodiacus – Okraż w łobie maieci dwanałcie znakowniebieskich. *Calep* 1152b.

Szereg: »okraż albo koło« (1): Zodyák iest okraż álbo ná niebie/ ná kthorym łá dwánałcie známion w okraż iedno po drugim [...] *Skop*/ *Byk*/ *Bliźniétá*/ *Rák* etć. *BielKron* 263.

2. *Obszar, teren; orbis Vulg, PolAnt; ambitus Mącz, JanStat; circumitus HistAl, ager, campus, continentia urbis, regio, universitas agrorum cuiusque civitatis, territorium, vicinia tota Cn (103)* : *BielŻyw* 135; ktory [wójt krakowski] łpomykał/ zwymierzał vlíce/ rynek/ áby tho rządznie w okręgu łwoim rozdzielone było/ bo pierwey ledá iáko kędy kto chćiał budował fie *BielKron* 363; *Calep* 549b; [Naprzod Kampeiowi [...] dał ten Okraż y Ołtrow s pułzczámi/ gdziekolwiek obieglá *Rzeká* *Ołmianá* *StryjKron* 267].

okraż czego (7): *BibRadz* I 443c *marg*; GDyż włzytkim ziemióm/ które okraż Królestwá náłzého zámýka/ iáko iedno Książę y Pan iednołtáynie pánuiey *SarnStat* 116, 887; [W tymże polu jest okraż rolej nad rzeká Sieniczá, ma w sobie morgów 30. *LustrMaz* II 103, I 61]. Cf *Wyrażenie*, *Wyrażenie przyimkowe*.

Wyrażenie: »świata chrześcijáńskiego okraż« (1): Zgodę Doktorow świętych [...] obwołał włzyłtek światá Chrześciáńłkiego okraż. *WujJud* 35v.

Wyrażenie przyimkowe: »w okręgu [czego]« = *wewnątrz, w czym* (3): był tham w okręgu [*in circumitu*] onego pola lás bárzo gełty z drzew owocnych *HistAl* K6; á włzákze nápotym ná miáłtá/ [...] którękolwiek we włzyłtkim okręgu Biłkupłtwá náłzého [*totius nostrae Diocoesis JanStat* 231]/ [...] to nigdy [...] ściągáć fie nie ma. *SarnStat* 188, 72.

Przen [czego] (2) : Izałz będziefz mógł złączyć miegociące gwiazdy ktore zową bąby/ ábo okrag wozu niebiekfkiego [*gyrum Arcturi*] będziefz mogł rozerwać? *Leop Iob* 38/31.

Wyrażenie: »okrag narodzenia« = *życie (1)*: Ták ięzyk położon miedzy członkami nálfzymi/ máżąc wftyko ciáło/ zápaláiąc okrag národzenia [*rotam nativitatis*]/ y zápalony od gehenny. [*Cf komentarz w Biblii Tysiąclecia*] *BudNT Iac* 3/6.

a. *Obszar otoczony dookoła murem (3)* : [*Salomon umyślił*] miáło Ieruzálem trzemi mury obtoczyć/ ták áby w pirwlym okregu był kościół y miefzkánie kápłáńskie [...]. W wtorym okregu áby miefzkáli ludzye możni y prorocy. W trzecim rzemieśnicy. *BielKron* 76.

Wyrażenie: »okrag świata, ziemie, ziemski (a. ziemny)«: wftykto od północy/ á káždy z nich ftolec fwoy w bronach Ieruzálem poftáwi/ y we wftytkich okregoch murow iego/ y we wftytkich miefciech Iudá. *BielKron* 94v.

b. *Świat, ziemia [w tekstach biblijnych lub opartych na Biblii być może w sensie 'koło' lub 'kula'] (88)* : Bog ktorego zágniewániu żaden fie oprzeć nie może/ á pod ktorym fie zgináią ci co nofzą okrag. *Leop Iob* 9/13, 4.*Esdr* 11/40; *GrabowSet* V4.

Wyrażenie: »okrag świata, ziemie, ziemski (a. ziemny), wftytkich ziem, ziemskiej szyrokości« = *orbis terrae a. terrarum Vulg, PolAnt, Mącz, Calag; machina mundi BartBydg, HistAl; orbis Vulg, PolAnt; mundana machina HistAl.; sphaera terrae, univversus orbis PolAnt; ambitus terrae Mącz* [*szyk 84:1*] (*39:37:7:1:1*): oto befhya bądziefz podeptana a urodzy fyą pan wokragu zyemye *PatKaz III* 102v, 116; *BartBydg* 85; *BielŻyw* 151; *WróbŻolt* 49/12, 88/12, 97/7, 9; wiemy/ iż [...] on záłożył fundámenty gruntow wftytkiey ziemie/y okregu fwiátá *RejPs* 140v; A ná koniec wftytek okrag ziemie ze wlfemi fprawámi co kolwiek ná niey iest ták z zwierzety iáko y fptaki rozmáycie látiácemi y z inemi wftytkiemi żywioły/ [...] chwalcie á wyfláwiaycie imię wielmożne páná tego. *RejPs* 218, 34v, 87, 109, 142v, 144v; *HistAl* Gv, K3v, M5, M7; *MurzNT Matth* 24/14, k. 166 marg; *KromRozm III* M8, Nv [2 r.]; A fiadł ná Máyeftacye fwey fpráwyedliwości/ By fądził wftytek okrag zyemfkyey ffyrokości. *LubPs* Cv, F3v [3 r.], O3v, V3, V5v [2 r.], V6, V6v, X; *KrowObr* 104v, 141v; *Leop 4.Esdr* 11/32, 40, *Is* 18/3, 49/12, *Ps* 97/7, 9 (16); *BibRadz* I 2a marg, *Iob* 34/13, *Ps* 89/2, *Prov* 8/31, 4.*Esdr* 3/18, *Luc* 21/26; *BielKron* 124; *Mącz* 267c, 291b; Iáko prętko obbieży [*słońce*] okrag fwiátá wlfzego *RejAp* AA5v; *RejPos* 327, 330; *BiałKat* 178v; *KuczbKat* 35; *WujJud* 239v; *RejPosWstaw* 42; *BudBib Iob* 37/12, *Is* 40/22; Bog wieczny Pan/ ktory ftworzył okrag y gránice ziemie. *BiałKaz* E3; *SkarJedn* 26; *Calag* 163b; Ty iáko pan wlfzechmocny okrag ziemfki rządźifz. *KochPs* 96; *SkarŻyw* 595; *StryjKron* 145; *ArtKanc* M16v, NI9; *LatHar* 311, 399, 572; *JanNKarGór*n G3v; *PowodPr* 35; Po wlfzem okragu ziemnym [*fortuna*] rofzerzełá wládzá *CzahTr* L4v.

3. *Wyrażenia przyimkowe w funkcji przysłówka »w okrag«; circumcirca BartBydg; in gyrum, in orbem, orbiculatim Mącz; in gyro, per gyrum Vulg; in circuitu, (in) circum, per circuitum PolAnt; conglobatim Calep; circumferentialiter JanStat (58)* : Orbiculatim, W okrag w okoł. *Mącz* [267]c.

a. *W obwodzie (17)* : [*miasto Alkair*] nie iest więthfzy Rzymu w okrag *BielKron* 455v; którzy przez tę Náukę dofzli/ [...] Iáko dáleko do niebá/ á potym iáko wielkie iest niebo w okrag. *GrzepGeom* B2.

Z określeniem wymiarów (8): Ale Rzym Włofki iest okragły maiąc trzydziefci mil włofkich, á nálfzych dzidfięć [!] w okrag [*ambitu murorum triginta duo miliaria continet*] *MiechGlab* 70; Y

wymierzył przeciwko wiáthrowi pułnocnemu pięć let prętow/ prętem pomiáru w okrąg. *Leop Ez* 42/17; Owa wżędy w okrąg było ná 18000 lafk *BibRadz Ez* 48/35, *Ez* 45/2; *BielKom* 55, 274, 456v; *StryjKron* 617.

Szereg: »szeroko, długo i w okrąg« (7): ízláchetny N. [...] wyznał: iż dobrá fwe dziedziczné [...] ták ízéroko/ długo/ y w okrąg [*ita late, longe, circumferentialiterque JanStat* 443]/ iáko przerzeczonych dóbr wśi N. dziedzictwo w íwych miedzách y gránicách fie rozciąga/ Szláchetnemu N. z N. [...] przedał ná wieki *SarnStat* 1250, 685 [2 r.], 1249 [2 r.], 1253, 1254.

b. W linii kołowej (3) : Orbis saltatorium, Tániec w okrąg. *Mącz* [267]c.

Zwrot: »w okrąg íść« [*szyk zmienny*] (2): iż Circumferentia wżędzie iednáko od Centrum idzie w okrąg ná puł Diámetru *GrzepGeom* H4, H3v.

c. Dookoła, otaczając kogoś, coś (20) : *Leop Ier* 4/17; Ma tho krolestwo miáfto wielkie/ zowá ie Kámbalu/ [...] íeft w okrąg murowáne *BielKron* 269, 451; Circunstruo – Wolkrąg [!] buduię. *Calep* 199b, 197a.

w okrąg kogo, czego (7): Wielkie trudności/ kthore iáko byftre wody zewżąd w okrąg nas. *LubPs* M3v marg, N3, V6; *KochSz* A3. Cf »być w okrąg«, »osieść w okrąg«.

w okrąg około czego (1): ná wierzchu byłá gáfká miedziána [...] / á iábłká granathowe w okrąg około gáłki *BibRadz Ier* 52/22.

Zwroty: »być w okrąg [kogo]« = *towarzyszyć komuś* (2): Pánie Boże [...] ktoż íeft s tych rowien tobye ktorzy íą w okrąg ciebye *LubPs* T4v, T4v.

»w okrąg obståpíc (a. obståpować), sta(ną)ć« = *orbis facere Mącz; circumvadere, circumstare Calep* [*szyk zmienny*] (2:2): Obftápcyefz w okrąg Sion obáčzycie mocy yey/ A policzycie wśyftki wyeze co íą około nyey *LubPs* Nv; *Mącz* [267]c; Circunsto – W okrąg ítoię. *Calep* 199b, 200a.

»osieść w okrąg [czego]« (1): Ku pocyelfe twey oliędą [*synowie twoi*] w okrąg ítołu thwego. *LubPs* cc6v.

a. W okolicy (3) : *BartBydg* 242; Nad to obychodził wśi wokrák [*circuibat castella in circuitu*]/ nauczaiąc *MurzNT Mar* 6/6.

w okrąg czego (1): Rozlali frodze krew ich práwye yáko wodę/ W okrąg myáftá fwyętego czyniąc wyelką ífkodę *LubPs* S2v.

d. W kształcie zbliżonym do koła lub kuli (11) : Ale y Kárłowie twoi kthorzy byli po wieżách twoich/ íáydaki fwoie powiefili ná murách twoich w okrąg *Leop Ez* 27/11; *BibRadz* 2.Par 4/3; Cíkládes Infuły ták zowá/ iż v Delu w okrąg oliádły *BielKron* 273v, 263; Bulbus, [...] wżelakie ogrodne ziele/ á korzenie ktore w okrąg roście [...] / yáko yeft Cebula. *Mącz* 27d, 103c, 395c, 408b; Íeft w kóniec gór Rákułkich [...] mieysce w okrąg głębokie *Oczko* 9v; *Calep* 241a.

Wyrażenie: »w okrąg skrzywiony« [*o sierpíe księżyca*] (1): Sinuata in orbem Luna, Xiężyć w okrąg skrzywiony. *Mącz* 395d.

e. Od środka na zewnątrz, na wszystkie strony (3) : Sześciá promieni z oká [*koło zodiaku*] w okrąg rozmierzóné/ Zámýka w káżdym polu dwá znáki złożóné. *KochPhaen* 20; Circunsono – W okrąg brzmię. [...] Circunspicio – W okrąg patrzę. *Calep* 199b.

f. W obrębie, na terenie (2) :

Wyrażenie: »w okrąg świata« (2): A fłyłzyfz thu? Iż Duch Święty rofkázuie/ nie Mnichom/ ále wftyftkim ludziom/ w okrąg Swiátá/ flubowác y oddawác dáry? *KrowObr* 141v, 142.

g. *W różnych kierunkach po jakimś obszarze [czego] (1) : Nych w okrąg myáltá lálnąc vftáwicznye chodzą [circuibunt civitate Vulg Ps 58/15] LubPs O4v.*

Synonimy: **1.** *gałka, kula; a. cyrkiel, cyrkuł, cyrkumferencyja, koło, obod, okolek, okrązenie, okres; 3. wokoł.*

Cf **KRĄG, OKRĄGŁOŚĆ, [OKRĄŻEK]**

KW (i JZ)